

Att uttrycka känslor språkligt – hinder och möjligheter

Tove Gerholm

*Institutionen för lingvistik, avdelningen för allmän språkvetenskap
Stockholms universitet*

Although language and emotion has received an increasing interest during the last decades we still lack a definition of what this language consist of. In the paper it is argued that one major reason for this state of affairs relates to the fact that language and emotion reside on different poles of the dichotomies body/mind, nature/culture, etc. Thus, researchers from different camps have addressed the issue from oppositional vantage points while at the same time attempting to answer the same questions. As an alternative this paper argues that to define emotive language we need to study the actual crossing point between language and emotion, i.e. the language used together with nonverbal and vocal expressions of emotion. Drawing on a video-recorded material of interaction between children and their parents, three categories of emotive language are illustrated: autonomous, accompanying and descriptive utterances. In the paper the internal relation between these categories is discussed as well as their position vis-à-vis prior research.

Nyckelord: språk, känslor, känslouttryck, dikotomier, ickeverbal kommunikation

1 Introduktion

Människan verkar ha en förkärlek för polärt tänkande – natur/kultur; kropp/själ; känsla/förnuft, etc. Om det beror på egenheter så att säga inbyggda i vår mänskliga konstitution, som förespråkats av bl.a. Lévi-Strauss (1966), om det är en produkt av människans perceptuella, ständigt pågående process att skapa mening som empiriskt inriktade tänkare menar (t.ex. Deleuze 1991), eller om det i första hand är ett resultat av våra försök att påverka andra (Guerin 2003) kan vi låta vara osagt. Klart är ändå att dikotomierna vi lever med skapar problem i forskningsfält som spänner över en dikotomis båda poler. Känsla-språkforskningen är ett sådant forskningsfält. Känslorna placeras traditionellt i kroppen medan språket betraktas som en högre, kognitiv förmåga nära länkat till medvetandet (själen). Att studera språkliga uttryck för känslor är att korsa det teoretiska gapet mellan medvetande och kropp.

Detta tydliggörs sällan i litteraturen. Istället har vi ett brett fält som studerar ”känslouttryck” antingen från en kroppslig, fysiologisk/neurologisk utgångspunkt; eller från en språkvetenskaplig och/eller interaktionell dito. Det som förenar de båda forskningsfälten

är dels de språkliga termerna för känslor ("glad", "ledsen", etc.) som båda använder sig av; dels föreställningen om känslor som privata fenomen. Att de emellanåt även adresserar samma frågor (Är känslor universella eller kulturspecifika?) bidrar till intrycket att de studerar samma sorts fenomen.

Syftet med förevarande artikel är att belysa skillnaden mellan de två forskningsfälten och argumentera för att vi, för att komma vidare, måste klargöra vad vi menar med språkliga känslouttryck. Utrustade med distinktioner mellan språkliga begrepp å ena sidan och språkliga uttryck å den andra, öppnas möjligheten att på allvar studera vad de är och hur de förhåller sig till varandra.

Artikeln upplägg är som följer. En inledande diskussion kring dikotomiernas motsvarigheter i forskningen (2) följs av en schematisk redogörelse för vår syn på känslornas natur (3). Därefter sammanfattas den teoretiska utgångspunkten för studien (4). Argumenten knyts sedan till empirin via ett longitudinellt material av interaktion mellan barn-barn och barn-vuxen där språkliga uttryck för känslor likställs med de kroppsliga uttryck vi känner till (5–8). Avslutningsvis förs en sammanfattande diskussion (9).

2 Känsloforskning och dikotomier

Det brukar skyllas på Descartes att vi dras med vattentäta skott mellan kropp och själ, en uppdelning som under senare tid naggats i kanten inte minst tack vare den moderna neurologins landvinningar (t.ex. Damasio 1994; Panksepp 2000). Trots att vi inser att gränsdragningen är problematisk är den svår att frigöra sig ifrån. Upplevelsen av en kvalitativ skillnad mellan kroppsliga och mentala processer liksom mellan ett skratt och ett språkligt uttryck förstärks av fysiologiska reaktioner som verkar vara utom räckhåll för vårt medvetna jag. Vi rodnar vid förlägenhet och skam fast vi hellre skulle låta bli. Vår röst får ett avslöjande och störande vibrato vid nervositet oaktat våra medvetna intentioner. Vi tenderar också att dementera riktigheten i de verbala reaktioner våra kroppsliga uttryck genererar hos andra ("jag är inte irriterad men..."; "lessen? nej, de e bara bra med mej"). Descartes sådde med andra ord i väl luckrad jord, vi erfar en skill-

nad. Denna perceptuellt baserade åtskillnad mellan fysiologiska respektive intentionella och språkliga aspekter återfinns också inom olika forskningsområdens fokus när de närmar sig känslouttryck. Forskning som har sin bas i fysiologin har genererat resultat som ger vid handen att en mängd kroppsliga förändringar sammanfaller med känsloupplevelser (t.ex. Lewis & Haviland-Jones 2000). Vi vet också en hel del om hur vi använder skratt (t.ex. Masataka 2003), gråt (t.ex. Wolff 1987), skrik (Damasio 1999; Nelson 2005) och prosodiska drag (Crystal 1986; Foster 1990) emotivt, liksom att vi läser av ansiktsuttryck (Ekman 1989) och kroppshållning (Brownlow, Dixon, Egbert & Radcliff 1997) och tolkar dessa ickeverbala uttryck i språkliga känslotermer. Vi vet också att människor generellt är väldigt skickliga avkodare (Bull 2002). Från det språkliga hållet har konstaterats att språk skiljer sig i hur de kategoriserar och benämner känslor samt i hur känslouttryck används i interaktion (Wierzbicka 1992, 1993; Kövesces 2000; Pavlenko 2005). På liknande sätt varierar kulturella föreställningar och värderingar av känslor och känslouttryck (Rosaldo 1980; Schieffelin & Ochs 1986; Howell 1989).

Sammanfattningsvis kan sägas att medan några studerar våra fysiologiska reaktioner, det vi visar och gör *medan* vi känner något, studerar andra hur vi resonerar, reflekterar kring och använder känslor och känslouttryck *oavsett* vad vi för tillfället känner. Problemet är att distinktionen sällan görs och när den görs (t.ex. Caffi & Janney 1994) åtföljs det sällan av en åtskillnad inom empirin. Vi fortsätter att diskutera känslouttryck men utifrån olika definitioner på ingångsvärdena.

3 Känlornas natur

Frånsett effekterna av polariseringen mellan känsla/förnuft och kropp/själ dras känslorforskningen med problem av en mer metodologisk art: den grundmurade föreställningen om känslors privata natur. Det metodologiskt besvärliga är att privata fenomen per definition är just privata och därmed oåtkomliga för yttre tillförlitlig observation. I studier av kroppsliga uttryck för känslor har man hanterat problemet genom att mäta autonomt styrda fysiologiska reaktioner som transpiration, pupillförändringar, muskelrörelser i form av ansiktsuttryck, etc. och argumenterat för att dessa *är* känslorna – som man benämnt utifrån gängse språkbruk, försökspersonens egen beskrivning, försöks-

personers tolkningar och föreställning att språket fångar upplevelsen och/eller tolkningen adekvat (t.ex. Hess 1975; Lewis, Ramsay & Kawakami 1993).

Språkligt inriktade forskare har försökt kringgå problemet genom att tydligt välja att inte befatta sig med äktheten i själva känslorna utan enbart rikta in sig på hur språkliga uttryck för känslor används i interaktion människor emellan (t.ex. Fussell 2002). Hur vi introducerar barn till språksamfundet och vår hantering och benämning av känslor i dagligt tal antas spegla inte bara våra kulturellt överförda värderingar utan också prägla våra faktiska upplevelser och erfarenheter (Schieffelin & Ochs 1986).

Det är flera som på senare år lyft fram att vi, för att komma vidare i förståelsen av känslorna och dessas uttryck, måste granska antagandet om känslor som privata fenomen (Gallagher 2005; Mascolo 2009). Det är, likt det mesta inom vetenskap, inte ett nytt påfund. Redan under antiken fanns förespråkare för känslor som offentliga snarare än privata företeelser (Aristotle 1991) och filosofer under de senaste århundradena har stött och blött problemet på otaliga sätt. Wittgenstein (1953) var en av dem som gick längst genom sin argumentation för att en interjektion som ”aj” inte kan sägas vara något annat än identisk med upplevelsen av smärta. Det finns ingen referent, vare sig i form av ett koncept eller ett objekt, utanför den kropp som upplever/yttrar smärtan.

Frågan om känslornas privata natur för oss också till den mer generella frågan hur vi förstår andra människors känslor. En enighet verkar råda kring att vår förståelse av andra baseras på våra perceptuella system, d.v.s. vi varseblir kroppsliga och språkliga signaler hos varandra som vi sedan tolkar som uttryck för t.ex. en känsloupplevelse. Skiljelinjen kommer vid hur vi tänker oss att tolkningsprocessen går till.

Inom den traditionella psykologin liksom inom större delen av den kognitiva lingvistikens tänker man sig att tolkningen baseras på mer eller mindre medvetna kognitiva processer, som till sin hjälp har associativa nätverk av semantiska begrepp, tidigare erfarenheter, och förväntningar baserade på dessa (t.ex. Piaget 1962; Merleau-Ponty 1964). *Theory of Mind* är ett bra exempel på hur förfarandet antas gå till: genom inferens och slutledning kommer vi fram till vad andra människors beteende betyder och

vår förståelse av vad andra förstår baseras på vad vi vet att de tagit in perceptuellt (t.ex. Gopnik & Meltzoff 1997).

Inom en annan forskningsfåra har man mer fokuserat på våra kroppsliga igenkännings-system och menar att tolkningen av andras uttryck och beteende – och den egna initiala responsen – föregår den kognitivt associativa och reflekterande processen. Stöd för detta har också kommit i form av neurologiska mätningar av tågordningen mellan iakttagelse, egen reaktion och den medvetna upplevelsen av att vara på väg att handla (Fournieret & Jeannerod 1998; Marcel 2003). Det rör sig om millisekunder men utgör ett viktigt inlägg i den här diskussionen. Föregår våra handlingar våra tolkningar snarare än tvärtom, måste det finnas system som iscensätter detta utan vår medvetna inblandning. Ett sådant system har också identifierats i det som kallas proprioceptionen, vårt interna system för kroppsuppfattning som bl.a. möjliggör att vi kan gå och röra oss utan att fokusera vår uppmärksamhet på detta (Gallagher 2005). Det proprioceptiska systemet kan också tänkas samverka intimt med det som går under beteckningen spegelneuron (Rizzolatti, Fadiga, Gallese & Fogassi 1996) och som rönt stor uppmärksamhet under det senaste årtiondet. Detaljerna kring hur det proprioceptiska systemet samverkar med övriga neurologiska system för våra reaktioner och intuitiva tolkningar av omgivningen är än så länge spekulativa och kommer inte att beskrivas här.¹ Men blotta möjligheten de erbjuder oss att slippa ifrån den initiala loopen via medvetandet och våra kognitiva begreppssystem av språklig natur är värd att ta fasta på. Vi kan då förklara varför folk världen över verkar förstå ansiktsuttrycks känslomässiga betydelse (Ekman 1989). Att de språkliga systemen triggas igång när vi ska beskriva känslan eller uttrycket är inte direkt kopplat till detta. Det centrala här är att vi kan förstå andras känslouttryck utan att nödvändigtvis veta något om deras inställning till känslan, utan att ha en plan för hur vi ska gå vidare i interaktionen, och utan att vara hänvisade till och låsta av språkliga begrepp som eventuellt skiljer sig i hur de skulle benämna och klassificera uttrycket. Vi förstår andras känslouttryck eftersom de aktiverar motsvarande neurologiska/fysiologiska känslöförmåelse i oss själva. Det är en möjlighet vi bör ta till vara empiriskt.

¹ Se Gallagher (2005) för en mer ingående beskrivning.

4 Teoretisk utgångspunkt

En sammanfattning av bakgrunden, och utgångspunkten för den studie som följer, ger vid handen att

- i. vi bör skilja på känslouttryck och beskrivande uttryck för känslor, d.v.s. studera dessa två fält separat eftersom de inte a priori hänger ihop.
- ii. vi bör utgå ifrån att känslouttrycken kan iakttas och kännas igen av omgivningen och att den igenkänningen – korrekt eller felaktig – baseras i vårt kroppsliga, förmedvetna vetande/varseblivande.

För att öppna en väg framåt, givet dessa klargöranden, måste vi ställa oss frågan hur relationen mellan fysiologiska/kroppsliga känslouttryck och språkliga dito ser ut, d.v.s. angräpa själva skärningspunkten mellan kropp-känsla och medvetande-språk. Genom att studera de språkliga yttranden som samförekommer med ickeverbala och vokala känslouttryck, det många kallat expressivt språk (t.ex. Kövecses 2000) och det Wittgenstein (1953) fångade i sin diskussion kring ”aj”, röjer vi väg för en första förståelse kring om det finns språkliga känslouttryck och, om så är fallet, hur de låter. Den språkvetenskapliga terminologin i form av interjektioner, liksom känslotermer och koncept som ”glad”, ”vara uppåt” etc. lämnas tillsvidare därhän. Det är, enligt min mening, fortfarande en empirisk fråga hur förhållandet mellan dessa begrepp och känslouttryck ser ut.

I den mer empiriska del som nu följer kommer utgångspunkten vara att vi kan identifiera känslor via deras mer eller mindre subtila uttryck hos andra tack vare vårt eget kroppsliga igenkänningssystem. Den metodologiska dubbelknuten att känslor inte kan iakttas på ett vetenskapligt säkert sätt löser måhända inte upp sig men den förpassas till en mer hanterlig position – där vi t.ex. kan resonera kring de felkällor som finns i form av risken för vilseledande eller ”felaktiga” tolkningar och de skillnader som förmodligen finns i hur benägna vi är att inte bara iakttas och förstå utan också om och hur vi förmår formulera dessa insikter i ord. Dessa problem är emellertid gemensamma för all forskningsverksamhet och diskussionen lämnas tills vidare därhän.

5 Material och metod

Materialet består av 21 timmar videoinspelad interaktion med 5 syskongrupper, in alles 11 barn i åldrarna 1 till 6 år tillsammans med en eller båda föräldrarna, kompisar och gäster. Inspelningarna gjordes i hemmen under åren 1998 till 2001 med regelbundna intervaller. Föräldrarna lämnade sitt samtycke och har haft möjlighet att såväl kommentera materialet som att dra tillbaks sin medverkan. Alla namn utom forskarens är finge-
rade.

Metoden var i de grova dragen fallstudieteknik (Yin 1984) där ett fåtal djupstuderade familjer fått agera representanter för en allmänt förekommande utvecklings- och interaktionsprocess. Samtalsanalys (Sacks, Schegloff & Jefferson 1974; Psathas 1995) användes som metodologisk ram när det gällde detaljer i analysen även om noggranna annoteringar av prosodiska drag här har utelämnats av utrymmesskäl.

Urvalet av "känslouttryck" baserades dels på de ickeverbala och vokala uttryck² sedan gammalt relaterade till känslor (t.ex. skratt, gråt, gny, gnäll, slag, kramar, etc.); dels på interaktionsaspekter, d.v.s. hur interlokutörer (inkl. forskaren) reagerade och responderade på situationer/uttryck. Liksom många andra (t.ex. Pinker 2007) menar jag att vi bör utgå ifrån att forskare i de flesta hänseenden liknar andra människor vad gäller perceptuell förmåga och i övrigt mänskliga egenskaper. För att tillfredsställa den traditionellt skeptiska delen av forskarvärlden har jag ändå utgått ifrån de sekvenser i materialet där även interlokutörerna har reagerat på ett känslouttryck i verbal eller ickeverbal form. Föräldrarna tillfrågades också om sina intryck av det slutliga urvalet och ombads opponera sig om deras tolkningar avvek från de jag föreslagit vad gällde närvaro av känsla och känslouttryck. Inga sådana invändningar fanns.

De former av uttryck som finns beskrivna och som sammanfaller med känsloupplevelsen är framför allt vokala och ickeverbala. Materialets bestånd av dessa uttryck finns beskrivet annorstädes (Gerholm 2007) och kommer inte beröras närmare här men åter-

² För enkelhetens skull har jag låtit "vokala" stå för ickespråkliga uttryck förmedlade akustiskt, inkl. prosodiska drag, medan "ickeverbala" betecknar kroppsliga uttryck som ansiktsmimik, gester, kroppshållning, etc.

finns inom dubbelparenteser i den sista kolumnen i exemplen (se 10. Transkriptionsnyckel). Fokus ligger istället på de språkliga uttrycken hos både barn och föräldrar som samförekommer med de ickeverbala och vokala men som vi saknar terminologi för liksom sammanhängande beskrivningar av. De former av språkliga uttryck som förekom i materialet kallade jag AUTONOMA, ACKOMPANJERANDE och BESKRIVANDE.

6 Autonoma uttryck

Redan hos de små barnen användes språkliga uttryck i emotivt laddade situationer. Uttrycken var av två sorter där den ena enbart var emotiva genom samförekomsten med ickeverbala och vokala emotiva drag medan den andra sorten förutom att samförekomma med andra känslouttryck också hörde dit via sina semantiska konventioner. De senare kallades **konventionella autonoma** uttryck och var typiskt förstärkningsord som ”dumma x”, ”blä” etc. Vi ser ett exempel nedan.

(1)

Klas (3;9) och Richard (2;8) vid köksbordet inför en fikapaus. Diskussionen rör vem som ska sitta bredvid vem.

541	K:	men ja sitta här så så sitter eva breve dej	[han flyttar runt stolarna]
542	R:	JA	((glatt utrop, lyser upp))
543	K:	nej ja vill sitta breve dej å eva sitter breve pappa	
544	R:	va men nej	((förvånad, ledsen min))
-			
558	K:		((Klas kör fram sitt ansikte mot Richard och grimaserar. Richard höjer handen för att slå till honom men Klas drar undan ansiktet i tid och Richard slår i luften några gånger och slår sedan i bordet))
559	R:	dumma DU E DUM	((gråtfärdig))
560	K:	IIIIH ja vill sitta breve dej	

I exemplet förekommer språkliga uttryck tillsammans med vokala gråtdrag samt ett glatt utropat ”JA” åtföljt av en glad min. Uttrycken i sig skulle kunna klassificeras som interjektioner respektive invektiv och åtminstone de senare har en klar semantisk koppling till känslor.

När det gäller ”ja” och ”va men nej” är den semantiska kopplingen inte prototypiskt länkad till känslor, men de är icke desto mindre känsloladdade i sin kontext. Jag kallade dem **personliga autonoma** för att skilja ut dem från de konventionella och de innefattar, förutom ovan nämnda, onomatopoetiska uttryck som ”pling pling”, men också ”mamma”, ”titta”, etc. Nedan följer exempel 2 och 3.

(2)

Klas (3;2) och Richard (2;1) hemma hos Klas. Richard vill leka med små leksaksfigurer men Klas hinner ofta nå dem först.

515	R:	mina gubbe	((han försöker nå en figur bakom Klas rygg))
516	Å:	richard richard	((tröstande, mjuk röst))
517	R:	en liten gubbe	((Richard gråter))
518	Å:	klas kan inte du han få en av dom där så kan du ta den andra?	
-			
522	Å:	titta där haru sett va klas hitta	((Richard får en figur av Klas och kastar genast iväg den, gråter ännu mer))
523	R:	ja kasta den	
524	Å:	ja du kasta den ja du gör de när du blir arg hörru	

Medan Richards första yttrande kan sägas vara refererande – han gör ett påstående om gubben Klas döljer – har det andra yttrandet (rad 517) en annan karaktär. Det sägs medan han gråter och i förtvivlan. För barn i Richards ålder bör man kanske inte lägga alltför stort fokus på form (jfr kongruensavvikelsen på rad 515) men att han här använder en obestämd form bidrar till intrycket att yttrandet ”en liten gubbe” är ett generellt utrop av emotiv natur snarare än en refererande utsaga. Det tredje, i mina ögon, emotiva yttrandet är ett häpet och förtvivlat konstaterande av den egna ickeverbala handlingen – att kasta den efterlängtrade gubben. Mamman ger en språklig förklaring till detta och kopplar den ickeverbala handlingen till hans känsloläge, möjligen en hjälp för honom att på sikt förstå samband av det slaget (Gerholm 2008). I sitt sammanhang är yttrandena starkt emotiva men de hade inte kategoriserats som sådana baserat på vare sig sin semantik eller med hjälp av ordklassstillhörighet.

I det följande exemplet har det varit en konflikt mellan Richard och Klas om en grävskopa. Richard är ledsen och arg och agerar ickeverbalt genom att kasta en traktor i gol-

vet vilket renderar honom en reprimand från mamman. Klas mamma griper då in och försöker avleda Richard.

(3)

Richard (2;1) med mamman Åsa och en annan mamma Cecilia i köket efter ett längre bråk med Klas (3;2).

445	Å:	den hära e det den <i>stora</i> gräsklipparn?	((Richard gråter))
446			((Richard tar upp en traktor och kastar den))
447	Å:	<i>richard</i>	[tillrättavisande]
448	C:	vet du va kom richard ska jag visa dej en sak	
449	R:	mamma pappa	((Richard går gråtande efter Cecilia))

Richard följer efter Klas mamma, fortfarande gråtande, och medan han vandrar bort från sin mamma säger han ”mamma pappa”. Till skillnad från merparten av ”mamma”-användningarna i material så är det här varken refererande (som i ”där är min mamma”) eller uppmärksamhetskrävande (som i ”mamma, kom och titta”). Istället är det ett helt emotivt uttryck, både prosodiskt och kontextuellt. Som jag ser det liknar det mest det vi känner igen som åkallan, d.v.s. ett anrop till en högre makt. I denna användning riktar det sig inte till en fysisk person – även om det inte är en slump att det är ”mamma”/”pappa” som används utan snarare ett resultat av den tidiga anknytningsprocessen med dessa personer – utan används oberoende av deras eventuella närvaro (jfr ”pappa” som används fast pappan inte är där).

De emotiva ett- och tvåordsyttrandena förekommer även bland äldre barn och vuxna i form av egennamn på närstående (se t.ex. rad 447, exempel 3), liksom förstås ”nej”, ”sluta”, ”äntligen”, etc. Det som lite slentrianmässigt brukar kallas expressivt språk och som inkluderar interjektioner, svordomar och diminutivor sammanfaller till stor del med det som här kallas autonoma uttryck. Skillnaden ligger i att autonoma är en övergripande term som förutom dessa konventionellt emotiva uttrycksformer även innefattar språkliga uttryck utan emotiv konnotation men som tillsammans med emotiva ickeverbala och vokala drag antar samma känslomässiga laddning. En grupp av uttryck som hittills lämnats utanför språkvetenskapliga beskrivningar.

7 Ackompanjerande uttryck

Autonoma uttryck fångar in barnets första emotivt språkliga utveckling liksom de utrop som används oberoende av ålder. Men det finns naturligtvis längre ordsekvenser som används emotivt. Jag kallade denna grupp **ackompanjerande** för att betona samförkomsten av ickeverbala och vokala drag. Liksom med de autonoma uttrycken kunde man se en skillnad mellan de längre yttranden som var kopplade till etablerade språkliga konventioner och de som inte var det. Den första gruppen kallades **konventionella ackompanjerande** och innehöll framför allt de facework-fraser som vuxna, men även de lite äldre barnen, använder i emotiva situationer. Ett exempel från en vuxen ges nedan.

(4)

Richard (2;1) pratar med sin mamma Åsa. En annan mamma, Cecilia, går förbi och stöter till Richard.

274	Å:	klas har så mycke roliga leksaker som du kan leka me	((Cecilia går förbi och råkar stöta till Richard))
275	C:	å förlåt lilla vännen förlåt jag såg inte dej gubben	

Tonläget är varmt men det finns inga starka övriga indikatorer på någon speciell känsla. Språket fungerar här som känslöförmedlare helt på egen hand och vi kan anta att barn lär sig att denna typ av fraser är det officiella inkännandet eller erkännandet på att man har blivit sedd och missförhållandet/orätten blivit reglerad. Den här typen av facework-fraser hänger samman med emotivt språk av två skäl – även om talaren inte själv visar några ickeverbala eller vokala tecken på att vara berörd. Det ena är att de fungerar reglerande i anslutning till (potentiellt) känslösamma incidenter. Det andra är att de utgör kopplingen till socialt överförda konventioner för hantering av känslouttryck hos andra eller hos sig själv. Ett ilskeuttryck kan t.ex. följas av ett ”förlåt, det var inte meningen att brusa upp”; gåvor och annat som avsett att glädja renderar ett ”åh, tack”, etc. Facework-fraser som dessa kan vara genuint emotiva men de kan också vara språklig interaktiv slentrian och fernissa.

Den andra gruppen av ackompanjerande uttryck benämndes **prosodiska ackompanjerande** för att understryka att det framför allt var prosodiska drag som åtföljde dem. Nedan följer exempel från ett barn respektive en förälder.

(5)

Samuel (4;9) tillsammans med forskaren (T) i Samuels trädgård. En laguppdelning inför en fotbollsmatch har gjorts och de andra barnen har börjat spela.

500	T:	va ere? gjorde du illa dej?	((Samuel har sjunkit ner i en hög på gräset, tittar i backen))
501	S:	näe dom där killarna lämnade mej	
502	T:	lämna dom dej?	
503	S:	jaa ja vill då e nån annan på dens lag då xxxå då sa han till mej du e på mitt lag	
504	T:	mm vill du va på samma lag som pojkarna?	
505	S:	mm men dom bara säger att att att han e på mitt lag och dom andra e på mitt lag så bara säger men ingen säger att men ingen vill va me på mitt lag	((ledsen, skrovlig röst))

Liksom i exempel 2 är det en starkt emotiv scen men det saknas känslotermer, metaforer och interjektioner. Däremot har vi affekterad skrovlig röst och en ihopsjunken pojke på marken. Vi har också ett rikt språk som, mitt i eländet och bortom de fåordiga utropen, indirekt förmedlar vad som pågår för Samuel och som vi med hjälp av de ickeverbala detaljerna identifierar och känner igen som ledsenhet och utanförskap.

En liknande typ av emotiv närvaro har mammans röst exempel 6. Huruvida fraseringen ”nu slutar du annars...” ska betraktas som konventionell eller inte är oklart, men mammans ickeverbala och vokala känslomässiga drag är tydliga: tonläget är högt, liksom ljudstyrkan och vissa enheter markeras därutöver emfatiskt. Den direkt utlösande faktorn består i att Klas stillsamt men metodiskt slänger ut bestick från en kökslåda på golvet.

(6)

Klas (3;2) tillsammans med sin mamma (C) i deras kök. Mamman matar lillasyster vid bordet och Klas sitter på diskbänken och kastar ut bestick på golvet.

250	C:	nej klas nej klas jaha då försvinner tåger också tänk va lite leksaker du får om du håller på å slänger NU SLUTAR DU annars får du gå å lägga dej	((Klas slänger bestick på golvet medan han tittar på mamman))
251	K:	jaa	

Mammans ickeverbala och vokala drag vittnar om irritation och ilska och verbalisering handlar om en vanlig typ av hot i svenska familjer men ett hot som kanske inte alltid efterföljs av någon verkställande del (Gerholm 2007). Man kan naturligtvis beskriva detta som en talhandling där just hotet är medlet för att få Klas att förändra sitt beteende. Det fångar emellertid inte den emotiva aspekt som jag menar är närvarande och kraftig. Jag skulle därför beskriva detta som ett ackompanjerande uttryck som åtföljer diverse ickeverbala och vokala/prosodiska känslsignaler. Mamman vill säkert gärna att Klas ändrar sitt beteende men syftet med yttrandet – om man med syfte inte låser sig vid intentionella strategier – är lika mycket att ge uttryck för den känslprocess som pågår inom henne själv.

Medan de autonoma uttrycken till viss del kan återfinnas även inom redan existerande språkvetenskaplig litteratur om känslspråk i form av interjektioner och svordomar etc. finns det inte någon tidigare genomgång av den sort emotiva uttryck som här kallats ackompanjerande. Det närmaste man kommer är de studier som görs inom pragmatik kring talakter och facework-strategier. Skillnaderna mellan att se detta som talakter med ett tydligt interaktivt syfte och den beskrivning som förts fram här är flera. Med ackompanjerande uttryck förutsätts inte en enkel relation mellan ett språkligt yttrande av en viss typ (t.ex. ”tillrättavisning”) och ett bakomliggande, intentionellt, syfte (att få x att göra/sluta göra något). Poängen med det är att vi öppnar upp för en mer mångbottnad förståelse av människors uttryck där en av bottnarna handlar om hantering och uttryck för egna känslor, interaktiva pragmatiska mål oaktat. En annan skillnad är att vi bland de ackompanjerande uttrycken också återfinner uttryck som inte enkelt platsar bland talakter så som de beskrivs i litteraturen. Exempel 5 är en illustration av detta. Samuels röst, hans ickeverbala uttryck liksom det han säger indikerar ledsenhet men det är oklart hur man skulle karaktärisera situationen i talaktsterminologi.

8 Beskrivande uttryck

Den tredje gruppen av emotiva uttryck förenas av att alltid vara knutna till känslor via semantiken. Det är också den grupp av språkliga känslouttryck som studerats tidigare, framför allt inom den kognitiva semantiken. Det finns emellertid en viktig distinktion

att göra inom denna grupp, inte minst med tanke på den problematik som uppstått inom olika falanger av känsla-språkforskning: vi bör skilja på språkliga uttryck för känslor som uttrycks i nuet och de som inte gör det. Man kan säga frasen ”jag älskar dig” i direkt tilltal i ögonblick där det speglar det man faktiskt upplever i stunden, men man kan också säga frasen i en mängd andra sammanhang (t.ex. ”när han sa ’jag älskar dig’ blev jag full i skratt”) där frasen inte kan sägas vara ett känslouttryck även om samma ord och konventionella semantiska koppling ingår. För att konventionella språkliga känslotermer ska kunna betecknas som känslouttryck på samma sätt som de tidigare kategorier vi gått igenom måste den emotiva prosodin vara närvarande, eller andra ickeverbala uttryck för känslor, det jag har kommit att kalla EMOTIVT PRESENS. I materialet var det ont om beskrivande känslouttryck men två illustreras nedan i exempel 7 och 8, med respektive utan emotivt presens.

(7)

Disa (5;5), Samuel (5;5) och Molly (5;5) leker rollspelslekar med legofigurer som de konstruerat själva.

448	D:	e du i tusen bitar?	
449	S:	nu blev du ledsen för ja kunde xx	
450	M:	näe ja blev inte alls ledsen de va rätt åt dej pappa () som dödar mina kompisar	((ilsket)) [Hon börjar leka med en tunna istället]

Känsloläget pendlar fram och åter mellan glatt samspel och konflikter. I exemplet svänger det över till konflikt efter en stunds harmoni. Samuels legogubbe har just gått sönder och han argumenterar för att systemns legogubbe borde bli ledsen. Samuel tillskriver Molly en känsla – i leken – men hon reagerar negativt på det och fråser att hon inte alls blev ledsen (i leken)... Det finns ett emotivt presens i exemplet även om det inte motsvarar känslotermen som används. Molly har nog helt korrekt bedömt att vare sig hon eller hennes legogubbe är ledsen, däremot uttrycker hon irritation/ilska och vänder sig demonstrativt bort och börjar leka med något annat efter att ha påpekat att det ”var rätt åt” Samuel/legogubbspappan att han gick i tusen bitar.

I nedanstående exempel förekommer en känsloterm, ”arg”, men det finns inget som indikerar att vare sig mamman som säger det eller Erik som hon säger det om är arg.

(8)

Nina (2;6) lekar tittat med sin lillebror Erik (1;0). Mamman (G) är med och försöker tillvarata lillebrors intressen.

253	N:	håll i honom mamma ska ja göra såhär	((hon virar ihop en tröja och försöker drapera den på Erik som kryper på golvet))
254	G:	du får inte sätta på han den då blir han arg	
255	N:	var e erik	((hon drar tröjan över Erik och skrattar))

Mamman förlägger den potentiella ilskan i framtiden och yttrandet kan ses som en varning till storasyster att, om inte Erik så i alla fall mamman, kan komma att bli arg om hon fortsätter den aningen hårdhänta leken.

De beskrivande uttrycken fångar, mer än de andra, det dilemma som många känslspråkforskning hamnat i. Väljer man att behandla uttryck med och utan emotivt presens på samma sätt och betrakta dem båda som emotiva uttryck blir det mycket svårt att definiera "emotivt". En term i sig medför inte och innehåller inte en känsla. Däremot kan den användas emotivt men för det krävs support i form av vokala och ickeverbala drag av emotiv natur. Därmed inte sagt att de beskrivande uttryck för känslor som saknar emotivt presens saknar betydelse för känslorforskningen. Som vi såg i exempel 2 där mamman säger "ja du gör det när du blir arg" som en förklaring till sonens beteende, fyller de beskrivande uttrycken en funktion bl.a. för att introducera barn till den konceptuella och språkliga självförståelsen. De beskrivande uttrycken förekommer också i muntliga narrativor och i litteratur och är en del av vår förståelse av oss själva och andra. Argumentet här är att de inte ska blandas samman med våra här-och-nu uttryck för känslor.

9 Sammanfattning och teoretisk återanknytning

Inledningsvis tog jag upp dikotomier som ett genomgående problem inom känslspråkforskningen och då särskilt polariseringen mellan kropp/själ och hur den återfinns inom studiet av kroppsliga respektive språkliga känslouttryck. Trots många och gedigna försök att bringa enhet bland definitionerna inom känslspråkforskningen har man ofta slutat ungefär där man började, med skiftande definitioner och utgångspunkter. Den

tolkning som föreslagits här är att problemet beror på just denna polarisering – och medföljande förvirring – av begrepp och företeelser. Man kan studera kroppsliga känslouttryck och man kan studera språkliga begrepp för känslor men man måste hålla isär dessa båda avdelningar av känsla-språk.

För att vi på allvar ska kunna avväpna dikotomin kropp/själ måste vi studera fenomen som korsar barriären. Ett sådant område är språkliga känslouttryck, d.v.s. de yttranden som samförekommer med känsloupplevelser. I artikeln exemplifierades de här uttrycken med interaktionsmaterial där språkliga uttryck analyserades på liknande sätt som man sedan länge har studerat vokala och ickeverbala uttryck för känslor. De uttryck man då finner går inte enkelt att katalogisera i enlighet med terminologin från den traditionella lingvistikens utan nya termer måste skapas. Det finns förmodligen en mängd alternativa sätt att göra detta på och det förslag som presenterats här får ses som ett utkast. Uppdelningen baserades på yttrandets längd, där det gjordes en generell indelning mellan ett- och tvåordsyttranden och längre satser, samt – och det är viktigare – mellan de uttryck som åtföljdes av emotiv prosodi och de som inte gjorde det. Medan den första gruppen utgör det som i tidigare forskning beskrivits som ”expressivt språk” rent generellt, hör den andra gruppen till kategorin ”beskrivande språk” och innebär därmed en övergång till fast lingvistisk mark. Vi vet redan att det finns en mängd språkligt etablerade medel för att beskriva och klassificera känslor semantiskt och pragmatiskt. Vi har däremot inte vetat hur dessa uttryck förhåller sig till det mer diffusa och undflyende expressiva språket – det vi säger när vi faktiskt känner något. De uttryck av denna typ som exemplifierades från material var Autonoma uttryck, Ackompanjerande uttryck samt Beskrivande uttryck. De två första grupperna innehöll språkliga uttryck som antingen var knutna till känslor via semantiska konventioner eller via sin samförekomst med ickeverbala och vokala emotiva drag. Hur kopplingen till konventioner ska förstås är ännu oklart men jag har på annat håll argumenterat för att autonoma uttryck utgör vår länk mellan redan etablerade vokala känslouttryck och våra gryende språkliga dito, medan det är via de ackompanjerande uttrycken våra socialt medierade konventioner för känslohantering tar form (Gerholm 2007, 2008).

Det som krävs för att fortsätta arbetet med språkliga känslouttryck handlar i grunden om att peta ner språket från den piedestal där det placerats som ett enbart högre, kognitivt och medvetet verktyg för mänsklig interaktion. För att lyckas med detta måste vi även tänka till kring ett annat av de problem som omgärdat känsla-språkforskningen: föreställningen om känslor som enbart privata fenomen. Det är ett metodologiskt problem mer än något annat men bygger på de dikotomier som vi redan nämnt. Känslor är privata eftersom de huserar i kroppen och kroppen är underställd kognitionen och språket – som i sin tur är vår länk till andra människor och språksamfundet. Bestämmer vi oss för att omvärdera synen på känslorna som instängda i våra kroppar och istället följer upp de resultat och diskussioner som förts av forskare med en annan inställning till interaktion och tolkningsprocessen (t.ex. Gallagher 2005; Mascolo 2009) får vi inte bara en ideologisk omvärdering av känsla-språk utan också en metodologiskt framkomlig väg att studera andra individers känslouttryck utan att trassla in oss i oändliga och fruktlösa diskussioner kring mellanspråklig förbistring och omöjligheten av att ”veta” vad som är ett känslouttryck hos andra. På samma sätt som vi vet att ett språkligt yttrande är just språkligt när vi hör det (och inte någon annan vokal prestation) – av den enkla anledningen att vi vet vad språk är och själva behärskar åtminstone ett – vet vi vad ett känslouttryck är när vi ser eller hör det eftersom vi själva upplever och har känslor.

Referenser

- Aristotle (1991). *On rhetoric: A theory of civic discourse*. New York: Oxford University Press.
- Brownlow, Sheila, Amy R. Dixon, Carrie A. Egbert & Rebecca D. Radcliff (1997). Perception of movement and dancer characteristics from point-light displays of dance. *The psychological Record*, vol. 47, 411–421.
- Bull, Peter (2002). *Communication under the microscope: The theory and practice of microanalysis*. Routledge.
- Caffi, Claudia & Richard W. Janney (1994). Toward a pragmatics of emotive communication. *Journal of Pragmatics*, vol. 22, 325–373.
- Crystal, David (1986). Prosodic development. I: *Language acquisition*. Red. Paul Fletcher & Michael Garman. 2. uppl. Cambridge University Press.
- Damasio, Antonio R. (1999). *The feeling of what happens: Body and emotion in the making of consciousness*. New York: Harcourt.
- Damasio, Antonio R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason and the human brain*. New York: Putnam.
- Deleuze, Gilles (1991). *Empiricism and subjectivity*. New York: Columbia University Press.
- Ekman, Paul (1989). The argument and evidence about universals in facial expressions of emotion. *Handbook of social psychophysiology*, Red. Hugh Wagner & Antony Manstead. New York: Wiley.
- Foster, Susan H. (1990). *The communicative competence of young children*. London & New York: Longman.

- Fourneret, Pierre & Marc Jeannerod (1998). Limited conscious monitoring of motor performance in normal subjects. *Neuropsychologia*, vol. 36, 1133–1140.
- Fussell, Susan R. (Red.) (2002). *The verbal communication of emotions*. Lawrence Erlbaum Associates.
- Gallagher, Shaun (2005). *How the body shapes the mind*. Oxford University Press.
- Gerholm, Tove (2008). Att skapa ett språk i en kontext. *Psyke & Logos*, vol. 2, no. 29, 557–579.
- Gerholm, Tove (2007). *The socialization of verbal and nonverbal emotive expressions in young children*. Department of Linguistics: Stockholm University.
- Gopnik, Alison & Andrew N. Meltzoff (1997). *Words, thoughts, and theories*. MIT. Cambridge: Mass.
- Guerin, Bernard (2003). Language use as social strategy: A review and an analytic framework for the social sciences. *Review of General Psychology*, vol. 7, no. 3, 251–298.
- Hess, Ekhard H. (1975). The role of pupil size in communication. *Scientific American*, vol. 233, 110–119.
- Howell, Signe (1989). “To be angry is not human, but to be fearful is”: Chwong concepts of human nature. I: *Societies at peace: Anthropological perspectives*, Red. Signe Howell & Roy Willis. London and New York: Routledge.
- Kövecses, Zoltán (2000) *Metaphor and emotion*. Cambridge University Press.
- Lévi-Strauss, Claude (1966). *The savage mind*. London: Weidenfeld & Nicolson.
- Lewis, Michael & Jeannette M. Haviland-Jones (Red.) (2000). *The handbook of emotions*. 2. uppl. New York: The Guilford Press.
- Lewis, Michael, Douglas S. Ramsay & Kiyobumi Kawakami (1993). Affectivity and cortisol response differences between Japanese and American infants. *Child Development*, vol. 64, 1722–1731.
- Marcel, Anthony J. (2003). The sense of agency: Awareness and ownership of actions and intentions. I: *Agency and Self-Awareness*, 48–93. Red. Johannes Roessler & Naomi Eilan. Oxford: Oxford University Press. Oxford.
- Masataka, Nobuo (2003). *The onset of language*. Cambridge University Press.
- Mascolo, Michael F. (2009). Wittgenstien and the discursive analysis of emotion. *New Ideas in Psychology*, vol. 27, 258–274.
- Merleau-Ponty, Maurice (1964). *The primacy of perception*. Evanston: Northwestern University Press.
- Nelson, Judith K. (2005). *Crying, caregiving, and connection: An attachment perspective*. Florence, KY: Brunner-Routledge.
- Panksepp, Jaak (2000). Emotions as natural kinds within the mammalian brain. I: *Handbook of emotions*. Red. Michael Lewis & Jeannette M. Haviland-Jones. 2nd edn. New York: The Guilford Press.
- Pavlenko, Aneta (2005). *Emotions and multilingualism*. Cambridge University Press.
- Piaget, Jean (1962). *Play, dreams, and imitation in childhood*. New York: Norton.
- Pinker, Steven (2007). *The stuff of thought*. Allen Lane.
- Psathas, George (1995). *Conversation analysis. The study of talk-in-interaction*. London: SAGE Publications.
- Rizzolatti, Giacomo, Luciano Fadiga, Vittorio Gallese & Leonardo Fogassi (1996). Premotor cortex and the recognition of motor actions. *Cognitive Brain Research*, vol. 3, 131–141.
- Rosaldo, Michelle (1980). *Knowledge and passion: Ilongot notions of self and social life*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sacks, Harvey, Emanuel A. Schegloff & Gail Jefferson (1974). A simplest systematics for the organization of turn-taking for conversation. *Language*, vol. 50, no. 4, 696–735.
- Schieffelin, Bambi & Elinor Ochs (Red.) (1986). *Language socialization across cultures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wierzbicka, Anna (1993). Reading human faces: Emotion components and universal semantics. *Pragmatics and Cognition*, vol. 1, no. 1, 1–23.
- Wierzbicka, Anna (1992). Talking about emotions: Semantics, culture, and cognition. *Cognition and Emotion*, vol. 6, no. 3-4, 285–319.
- Wittgenstein, Ludwig (1953). *Philosophical investigations*. Oxford: Blackwell.
- Wolff, Peter H. (1987). *The development of behavioral states and the expression of emotions in early infancy*. The University of Chicago Press.
- Yin, Robert K. (1984). *Case study research: Design and methods*. Newbury Park, CA: SAGE.

Bilaga 1. Transkriptionsnyckel

<i>kursivt</i>	<i>Emfas</i>
?	frågeintonation
VERSALER	höjd röststyrka
xx	Ohörbart
()	pauser och tystnader
(())	markerar ickeverbala aspekter och står i den sista kolumnen
[]	kommentarer till kontextuella händelser
fetstil	markerar de delar av transkriptionen som diskuteras i texten